

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszere 1848–1849-ben**

Rezümé. A vallás nagy hatással volt a kelet-európai nemzetek fejlődésére. Ez különösen igaz a ruszinokra, akik inkább azonosították magukat vallási hovatartozásuk, mint nemzetiségük szerint. A Magyar Királyságban élő ruszinok többsége a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye joghatósága alá tartozott. Munkánkban a ruszin elit nemzeti identitásáról vallott nézeteit kísérleljük meg bemutatni. Kutatásunkat a ruszin görögkatolikus papság 1848–1849-es helyzetét bemutató esettanulmányok segítségével végeztük el. Vizsgálódásunkat Miroslav Hroch nacionalizmusok fejlődését illetően kidolgozott ún. háromlépcsős koncepciójára alapoztuk.

Резюме. Релігія завжди відіграла велику роль у розвитку народів Східної Європи. Це особливо вірно для русинів, які більш ідентифікували себе з релігійною приналежністю, ніж з національністю. Русини, які проживали в Угорській королівстві переважно належали до юрисдикції Мукачівської греко-католицької єпархії. У статті пробуємо представляти погляди русинської еліти про національну ідентичність. Дослідження проведені за допомогою наукових статей про становище русинського греко-католицького духовенства у 1848–1849 рр. Дослідження була заснована на триступеневу концепцію Мирослава Гроха про розвиток націоналізм.

Abstract. Religion has always exerted a deep impact on national development in Eastern Europe. This holds true in case of the Rusyns, who identified themselves rather by religious affiliation than by nationality. In the Hungarian Kingdom, most of them lived under the jurisdiction of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo (Munkács). In our work we tried to define the basic beliefs of the Rusyn elite (Greek Catholic clergy) about national identity. Our research was carried out by means of case studies closely associated with the position of the Rusyn Greek Catholic clergy in 1848–1849. Our examination was based on Miroslav Hroch's concept of the three-stage process of nationalist mobilization.

A leendő értelmiség stratégiái

Az I. világháború előtti magyarországi ruszin intelligencia egy olyan egyházi környezetben szocializálódott, ahol a karrierépítés a magyar kultúrával való azonosuláson át vezetett. Annak a ruszin fiatalnak, aki népe elitjéhez akart csatlakozni, felvételiznie kellett az ungvári papképző szemináriumba. Az itt tanulók többsége falusi papok fiai vagy unokái voltak. Tanulmányaikat szülőfalvaik zárt etnikai

* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Programjának abszolvált PhD-hallgatója. A tanulmányt dr. Erdődy Gábor lektorálta. * Аспірант докторської програми Нова та сучасна історія Угорщини Наукового університету імені Лоранда Етвеша. Лектор публікації: проф. Ердеді Габор, доктор історичних наук. * PhD student with an absolutorium, Modern and Contemporary Hungarian History, Post-Graduate Program of Eötvös Loránd University. The study was reviewed by Erdődy Gábor, Prof. Dr.

** A publikációt két részletben közöljük. Jelen kötetben a tanulmány második részével ismerkedhet meg az olvasó (I. rész – Acta 2013/2). A dolgozat a Balassi Intézet által meghirdetett *Márton Áron Kutatói Szakkollégiumi Program 2011–2012* című ösztöndíjprogram támogatásával készült.

környezetében kezdték meg, ahol az egyházi iskola tanítási nyelve a helyi ruszin dialektus volt. Ungvárra érkezésükkor azonban merőben más helyzettel találták szemben magukat. Magyarul beszéltek a kollégiumban, az osztályokban, az utcákon és a város üzleteiben is. Az új társadalmi és kulturális környezetbe való beilleszkedéshez kitűnően el kellett sajátítaniuk a magyar nyelvet. Egy sikeres életpálya építéséhez ennél is többre volt szükség: azonosulniuk kellett a társadalmi milió külső formáival, a magyar életstílus elemeivel. Ennek eredményeként a ruszin értelmiség már az 1840-es évek erőteljes magyarosítási törekvései előtt jelentős mértékben asszimilálódott.¹ E folyamatot erősítette, hogy 1845-től a latin helyett a magyart vezették be a püspökség hivatalos nyelveként.²

1848 márciusának eseményei különösen népszerűek voltak az ungvári szeminárium hallgatói körében. Szinte az egész papnevelde a forradalom lázában égett. „Amikor a toborzók az ungvári papi szeminárium kollégiumához értek, a diákok már Petőfi Sándor *Talpra magyarját* szavalták” – írja önéletrajzában az ungvári gimnázium akkori diákja, Szilvay Iván.³ Számos kispap ragadott fegyvert a haza védelmében.⁴

Az „új idők szele” a szeminaristák önszerveződési mozgalmára is hatással volt. 1848 májusában a papnövendékek például egy 24 pontból álló kérelmet nyújtottak be a káptalannak. Ezek közül az első két pont volt a legjelentősebb, amelyben egy önképző diákegylet megalapítására és a magyar nyelv művelésére kértek engedélyt.⁵ A káptalan olyan feltétellel fogadta el az egylet felállítását, ha azt a szeminaristák az egyházi szláv és a román nyelv fejlesztésére fogják használni. Amennyiben nem gátolja e két liturgiai nyelv ápolását, „a kor igényeihez képest”, a magyar nyelv használata is lehetővé vált.⁶

Az egylet 1848-ban nem alakult meg. A következő évben viszont egy hasonló próbálkozás történt.

Az 1849. március 10-i káptalani jegyzőkönyv tanúsága szerint a papnövendékek *Magyar Iskola* néven egy irodalmi egyesületet akartak létrehozni, melynek célja „az önművelődés, és a keleti szertartású egyház, valamint ezen egyház kebelében levő nép javának előmozdítása” volt. A káptalan örvendetesnek tartotta

¹ MAGOCSI 1979: 17–20.

² HODINKA ANTAL: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Nyíregyháza, 1992, Vasvári Pál Társaság, 27.

³ PAVLENKO, GRIGORIJ: Az 1848-49. évi forradalom Kárpátalján. In Nagy Ferenc (szerk.): *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából*. Nyíregyháza, 1999, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 80.

⁴ Legismertebb talán Andrejkovics Endre kispap története, akinek tüzerként meghatározó szerepe volt a Munkács melletti Podheringnél aratott győzelemben (1849. április 22.), és a Galiciából betörő osztrák sereg megállításában. Andrejkovics életrajzát közli: BENDÁSZ 1997: 138–145. A csatát illetően lásd CSATÁRY GYÖRGY: *Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegek-összeállítások)*. Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó, 200–208.

⁵ A beadvány pontjainak zöme a tanulási és szabadidő tartalmasabb eltöltésére, valamint a szemináriumi élet minőségének javítására vonatkoztak. A lehetőségekhez mérten a főpapi tanács igyekezett is támogatni ezeket.

⁶ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 65–68.

a folyamodvány céljait, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy leendő papokként számukra az egyházi szláv és román nyelv elsajátítása a legfontosabb. (A magyart legfeljebb az egylet belső ügyviteli nyelveként ajánlotta.) A főpapság szorgalmazta, hogy a szeminaristák fordítsanak különös figyelmet a keleti szertartásrendre és vallásuk fegyelmi szabályzatára is. Nem hagyta jóvá az önképző egyesület eredeti nevét, helyette a *Hittani Társulat* elnevezést ajánlotta. Azzal érvelt, hogy abban a korban számos, *Magyar Iskola* nevű társulat is tevékenykedett. A püspökség vezetése megígérte, hogy anyagi támogatásban részesíti az egyletet, tagjainak pedig biztosítani fogja az egyházmegyei könyvtár kedvezményes igénybevételét. Cserébe fenntartotta magának a *Hittani Társulat* feletti ellenőrzés jogát.⁷

A szemináriumai egylet támogatásaival kapcsolatban ki kell emelnünk Ladzsinszky Sándor kanonok kezdeményezését. Ladzsinszky 100 pengőforintot ajánlott fel Karamzin *Az orosz állam története* című 12 kötetes művének magyarra fordítására.⁸ Vajon miért tartotta a főpapság egyik prominens tagja fontosnak e művet, illetve annak magyar nyelvre való lefordítását? A válaszokért érdemes közelebbről szemügyre vennünk az orosz szerző munkásságát.

Nyikolaj Mihajlovics Karamzin (1766–1826) íróként, nyelvújítóként és historikusként is jelentős alkotó volt, aki az orosz konzervatív nemesi közgondolkodás legnagyobb hatású személyiségeként a nemesség méltóságának emelése mellett az egyház tekintélyét is fokozni akarta. Az orosz közgondolkodást meghatározta fent említett monumentális munkája, melyben nem az orosz nemzet vagy nép történetét írta meg, hanem az orosz államét. A szerző felfogása szerint Oroszország nagyságának kulcsa a cári önkényuralom.⁹

Karamzin koncepciójának az egyház tekintélyét hangsúlyozó eleme valószínűleg nem állhatott távol a munkácsi főpapság szellemiségétől. Ezenkívül Ladzsinszky köre számára külön aktualitással bírt az orosz tudós nyelvvelő munkája, melynek fő célja az egyházi szlávtól független irodalmi norma kialakítása volt. E téren Karamzin kétségtelenül maradandót alkotott, hisz ő már elvetette az egyházi szlávot. A beszélt és írott nyelv egységét azonban nem tudta megteremteni.¹⁰

A munkácsi főpapság úgy vélte, hogy az általa használt egyházi szláv nyelv szinte majdnem azonos a nagyorosz nyelvvel. Karamzin orosz nyelvvelésben elért eredményeit Ungváron hasznos útmutatásnak tartották az egyházi szláv fejlesztése szempontjából. 1848–1849-ben még nemigen értesülhettek arról, hogy ekkora Puskin – a népnyelv gazdagságát felhasználva – megteremtette a modern orosz irodalmi nyelvet.¹¹ Azt a kodifikált formát, amely Karamzin XIX. század eleji nyelvhasználatától lényegesen különbözött. A káptalan tagjai, jelen esetben

⁷ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28.

⁸ Uo.

⁹ Vö. ARATÓ 1971: 135, 174, 198–199.; NIEDERHAUSER EMIL: *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest, 1995, História – MTA Történettudományi Intézete, 206–207.

¹⁰ ARATÓ 1971: 135.

¹¹ Uo.

Ladzsinszky kanonok Karamzin nyelvét bizonyosan nem érthette, ezért volt szükség az orosz történeti munka lefordítására. A mű elemzésére azonban a holt latin nyelv már nem volt alkalmas. Magyarra kellett tehát fordítani. Hogy ez valóban megtörtént-e, arról hallgatnak a források.

Térjünk vissza most a *Hittani Társulat* további sorsára. A források arról tanúskodnak, hogy még a magyar szabadságharc leverése előtt megalakult. Létrejöttének pontos dátuma nem ismert. Az 1849. március 10-i káptalani ülés határozataiból viszont betekintést nyerhetünk a megalakulás körülményeibe. A főpapság előírása szerint az egyesület megnyitását csupán a papság jelenlétében, azaz szűk körben kellett megrendezni „minden zaj és lárma nélkül”. Egyedül magyar, „orosz” és román nyelvű szónoklatok megtartását engedélyezték.¹²

Az önképző kör tevékenységéről csak elszórt adatok állnak rendelkezésünkre. Annyit viszont tudunk, hogy tagjai nem foglalkozhattak politikával. Működésüknek egyetlen fennmaradt jele egy, a ruszin parasztság számára készített „népies naptár”. A főpapság 1849. október 2-i ülésén elismerően nyilatkozott az 1850. évi naptár készítőinek érdemeiről. Viszont a kalendárium olyan eszméket is tartalmazott, amely a magyar szabadságküzdelem szellemiségét tükrözték. Így a káptalan nem engedélyezte a munka kiadását; s felhívta a seminaristák figyelmét, hogy jelen helyzetben amúgy sem lehetne semmilyen kiadványt megjelentetni, mivel az osztrák hatóság még nem rendelkezett a cenzúráról.¹³

A naptár szerkesztését a *Hittani Társulat* elnöke, Homicskó Sándor szeminárium hallgató irányította. Életéről, munkásságáról nem sokat tudunk. 1849. szeptember 8-án a káptalani jegyzőkönyv mint „nyughatatlan és gyanús viseletű növendéket” említette.¹⁴ Valószínű, hogy Homicskó az elmarasztaló jelzőket az önképzőkörben kifejtett tevékenységéért kaphatta. Tehetségére viszont nagy szüksége volt a ruszin tisztviselőket is jelentős számban foglalkoztató osztrák közigazgatásnak. Homicskó ügyében az ungvári kerület¹⁵ vezető helyettese, az osztrákbarát ruszin kör legjelentősebb alakja, Dobránszky Adolf¹⁶ járt közben.

Dobránszky 1850 januárjában több levelet írt a munkácsi káptalannak. Ezekben jelezte, hogy gondoskodni fog a ruszin seminaristák elhelyezéséről. A munkácsi püspökség átiratban közölte Dobránszkyval a közhivatalra alkalmas fiatalok névsorát. Az előterjesztésben az akkor huszonegyéves Homicskó Sándor neve is szerepelt, akit végül Ung megye bírójadunktusaként alkalmaztak.¹⁷ Habár további sorsa ismeretlen, meg kell jegyeznünk, hogy a főpapság Homicskót azok közé az ifjak közé sorolta, akik „valóságos oroszok lévén, latin és magyar nyelveken kívül ’oroszul’ is értenek és beszélnek”.¹⁸ Ez játszott közre közhivatali kinevezésében,

¹² KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28.

¹³ Uo. l. 116.

¹⁴ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 135.

¹⁵ Vö. 39. jegyzet.

¹⁶ Vö. 32. jegyzet.

¹⁷ MAYER 1977: 31–32.

¹⁸ Mayer 1977: 32.

s valószínűleg emiatt nevezték ki a kezdetben magyar szellemiségű *Hittani Társulat* élére is.

A *Hittani Társulat* további működését nem ismerjük részleteiben. A szemináriumi önképzőkör legfontosabb szerepe, hogy bázisán jött létre 1864-ben a görög katolikusok oroszbarát egyesülete, a *Szent Bazil Társulat*.¹⁹

Kísérletek a ruszin sajtó megteremtésére

A nemzeti mozgalmak fejlődésének rendszerint fontos kellékeivé váltak a folyóiratok. A szlovák nyelvvelés például szorosan összekapcsolódott a Ludovít Štúr (1815–1856) által alapított *Slovenskije národňje novini* című lappal (1845), amely a középszlovák nyelvjárást alapul véve, a szlovák irodalmi nyelv „hordozófelületként” funkcionált. Az újság a nemzeti elit mozgásterét is jelentősen kibővítette. „A *Slovenskije národňje novini* teremtette meg a szlovák anyanyelvű elit önálló, szlovák nyelvű magyarországi reprezentációjának a lehetőségét” – mutat rá a lap egyedülálló szerepére Demmel József.²⁰ A szlovák folyóirat alapítását a lemaradás félelme is ösztönözte. Štúr első, a budai Helytartótanácsához benyújtott kérelmét azzal támasztotta alá, hogy az ország más, nem magyar ajkú lakosainak több újságuk is van. Egyetlen kivételként a „kárpati szláv fajt”, azaz a ruszinokat említette.²¹

A nemzeti sajtó mint viszonyítási alap jól szemlélteti a ruszin fejlődés elmaradottságát. A kialakult helyzetnek számos oka volt. Ide sorolhatjuk az analfabétizmus óriási méreteit, a ruszin nyelvvelés konzervativizmusát, egy jelentős politikai súllyal bíró társadalmi réteg, vagy az anyagi feltételek hiányát. Ezek mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1848 előtt nem történt komolyabb próbálkozás a ruszin időszaki sajtó megalapítására. Változást e téren a magyar szabadságküzdelem fordultatos időszaka hozott.

Az első kísérlet Duchnovics Sándorhoz²² fűződik, aki a ruszin nemzeti mozgalom egyik jeles alakja volt. 1848 októberében Duchnovics az Eperjesi Görögkatolikus Püspökség kanonokaként egy ruszin újság és nyomda alapításának gondolatát vetette fel a munkácsi egyházmegye káptalana előtt. Ungváron akkor úgy döntöttek, hogy a kérdéssel csak a katonai műveletek elmúltával kívánnak érdemben foglalkozni. Viszont novemberben a főpapi gyűlés újra tárgyalás alá

¹⁹ MAGOCSI, PAUL ROBERT – POP, IVAN (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London, 2002, University of Toronto Press, 191.; *Szent Bazil Társulat (Ungvár, 1864–1902): Gaganecz József eperjesi és Popovics Bazil munkácsi püspökök támogatásával alakult egyesület. Első elnökévé Dobránszky Adolfot választották. A társulat célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görög katolikusok művelődésének előmozdítása volt. A ruszin értelmiséget tömörítette, kezdetben figyelemreméltó eredményeket ért el. Pankovics István munkácsi püspök keményen szembeszállt a társulatban uralkodó oroszbarát politikai és nyelvi irányzatokkal. Később, főleg a kibékíthetetlen belső viták miatt, jelentőségét elvesztette, s feloszlott. MAYER 1977: 15–27.; BOTLIK 1997a: 87–97.; BOTLIK 2005: 62.*

²⁰ DEMMEL JÓZSEF: *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony, 2011, Kalligram, 181.

²¹ Uo. 183.

²² Vö. 33. jegyzet.

vette az ügyet, s megbízta Csurgovics János (1791–1862) nagyprépostot, hogy tegyen lépéseket Ellinger János ungvári nyomdájának megvétele érdekében. A vállalkozás azonban – valószínűleg a munkácsi püspökség szerény anyagi helyzete és a törvény által előírt magas kaució miatt – sikertelen maradt.²³

A kezdeményezés a neoabszolutizmus első hónapjaiban került ismét napirendre. A közvetlen előzmények egyike az 1849. november 23-án összegyűlt káptalani ülés volt, ahol két fontos levelet is megtárgyaltak.

Scitovszky János esztergomi érsek leiratára, melyben a *Katholikus Néplap* terjesztését ajánlotta, elutasító választ adtak. Az ok a lap magyar nyelve és kizárólag a római katolikus egyház ügyei iránti érdeklődése volt. Jóval kedvezőbb fogadtatásban részesült Gaganecz József eperjesi püspök²⁴ átirata, aki a galíciai ruszinság sikerére rámutatva, szorgalmazta a magyarországi testvéreik szellemi megmozdulását. Ungváron felkarolták Gaganecz javaslatát, s határozat született egy ruszin néplap alapításáról és egy nyomda megvásárlásáról. A munkácsi püspökség főpapi testülete ugyanekkor szóbeli felhívást intézett Paulovics Lázár szemináriumi hittanár és káptalani ülnökhöz: készítsen javaslatot egy *Orosz Néplap* létrehozására.²⁵

Paulovics a néplap tervezetét december 7-re készítette el. Munkája első részében arról írt, hogy mindenekelőtt el kell dönteni, hogy az újságot milyen helyesírással és betűkkel jelentetik meg. Bár az írók többsége a cirillikát használta, latin betűvel és idegen nyelven szerkesztett cikkeket is el kell fogadni. Ezeket cirill betűkre kell átírni, illetve le kell fordítani ruszin nyelvre. A néplap foglalkozni kívánt a görögkatolikus egyházzal, a keleti szertartásrenddel, a fegyelmi ügyekkel. Továbbá hangsúlyozta, hogy az olműtzi alkotmány²⁶ fejtegetésével meg kell világítani a köz- és magánélet összefüggéseit. Ezenkívül Paulovics olyan dolgozatok közlését is tervezte, amelyek kitértek volna a gazdálkodás, a népoktatás vagy a házépítés kérdéseire is. Végül az egyszerű népet érdeklő kül- és belföldi híreknek is teret kívánt biztosítani.²⁷

²³ BÖÖR GYÖRGY: *A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században*. Kolozsvár, 1943, Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete, 5–6. (Továbbiakban: BÖÖR 1943).

²⁴ Vö. 31. jegyzet.

²⁵ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 149–150.; F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 190.; F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 1.; BÖÖR 1943: 6.

²⁶ 1849. március 4-én, a kápolnai csata hírére véve I. Ferenc József császár alkotmányt „ajándékozott” népeinek, melyet történetírásunk „oktrojált” (erőszakolt) alkotmányként emleget. A rendi alkotmányosságot érvénytelenítve, az uralkodó abszolutista, egységes, összbirodalmi, polgári jellegű központi igazgatást dolgoztatott ki. A munka a Schwarzenberg-kormány liberális belügyminisztere, Stadion gróf nevéhez fűződik. A császárság polgárai általános, birodalmi polgárjogot kaptak, amely törvény előtti egyenlőséggel és a nemzetiségek egyenjogúságával párosult. Az alkotmány életbe léptetését a „rend” helyreállítása utánra halasztották. Végül Ferenc József az olműtzi alkotmányt 1851 augusztusában felfüggesztette, majd ez év december 31-én hatályon kívül helyezte. GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 265–267.; PAJKOSSY GÁBOR (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó, 310, 348.; DEÁK AGNES: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. Budapest, 2009, Kossuth Kiadó, 11–15.

²⁷ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 2–3.; BÖÖR 1943: 6–7.

Paulovics a megjelenéssel kapcsolatban úgy vélekedett, hogy kezdetben elegendő lesz, ha a lapot hetente egyszer, egy ív terjedelemben adják ki, mivel a földművelési munkákat végző falusi nép úgy sem tudna több időt szakítani az olvasásra, illetve a felolvasás meghallgatására. A falvakból legalább egy, a város-lakó ruszinok köréből több megrendelőre is számított. A főszerkesztő feladatára a „tudós Csopey Antal” hittanárt²⁸ tartotta alkalmasnak. Csopey kellően jártas volt az egyházi szláv és az idegen nyelvekben is, ismerte a nép szükségleteit, aktívan tanulmányozta a görögkatolikus szertartásrendet. Ha Csopey nemet mond, a jövőbeni hivatalos ruszin újság szerkesztője segítségét fogják kérni. Amennyiben őt sem sikerül megnyerni az ügynek, akkor Paulovics tervzetének ruszinra fordított változatát kell eljuttatni az egész „Magyar Honi Ruthenia Nép” görögkatolikus papjaihoz és falusi tanítómestereihez. Rájuk szerkesztőkként, illetve cikkírókként számított a káptalani ülnök.²⁹

Paulovics a néplap kiadásához egy cirill betűs nyomdát akart létesíteni. Ha ez nem valósulna meg, akkor budai vagy a galíciai nyomdákhöz kell fordulni. Végül, az anyagi nehézségek meghiúsították elképzeléseit. Pedig a helyi közigazgatás vezetője, Villetz Ignác is hasonló kezdeményezést indított. A kerületi főispán először 1849 decemberében, majd 1850-ben ismételten kérte egy cirill betűs nyomda Ungváron való felállítását. Villetz helytelennek tartotta, hogy kerületének 320 ezer ruszin lakosa más nyelveken értesüljön a hivatalos rendeletekről. Az osztrák kormányzat költségvetési okokra hivatkozva elutasította a kérelmet.³⁰ Így az ungvári cirill betűs nyomda felállítására csak a kiegyezés előtti játszmák időszakában, 1864-ben került sor.³¹

Az ungvári nyomda felállítását szorgalmazó törekvések sikertelensége a néplapalapítással kapcsolatos terveket is keresztülhúzta. Bécs ebben az ügyben a galíciai ruszinoknak szavazott bizalmat.³²

²⁸ Csopey Antal (1816–1877) görögkatolikus kanonok, káptalani helynök. A teológiát Pesten, Nagyszombatban és Ungváron végezte. 1839-ben szentelték pappá. Másfél éves bocskói segédlelkészség után Pesten doktorált, majd visszatért egyházmegyéjébe. Az ungvári szemináriumban teológiát tanított. 1855-ben ungvári kanonok lett és a kormány által a megye népoktatási tanintézetének királyi főfelügyelőjévé nevezték ki. Popovics Bazil munkácsi püspök 1864. október 19-én történt halálával az egyházmegye ideiglenes kormányzatával bízták meg. A teológusok részére pedagógiai kézikönyvet írt, görög eredetiből fordított magyarra szertartástanokat. Utóbbi munkájával elősegítette a magyar liturgiai nyelv terjedését a görögkatolikus magyar egyházközösségekben. Vasárnapi Újság, 1864, 44. szám; illetve 1877, 37. szám.

²⁹ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 2–3.; BOÖR 1943: 6–7.

³⁰ PERÉNYI JÓZSEF: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918*. Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest, 1954, 170–171.

³¹ BOTLIK 1997a: 87.

³² Lembergben az osztrák kormányzat támogatásával már 1849 júliusától *Галицко-русский вестник (Galíciai-orosz Közlöny)* címmel ruszin lap működött. E hivatalos jelleggel felruházott közlönnyel 1850 februárjától Bécsben jelentették meg. Az új helyszínen deklarálták, hogy a lap a birodalomban élő ruszinok közös orgánusaként fog szolgálni. Ennek megfelelően címét is megváltoztatták: *Вестник для русинов австрийской державы (Közlöny az osztrák állam ruszinjai számára)*. A magyarországi ruszinok csak cikkíróként vettek részt a közös lap működtetésében, szerkesztői feladatokat nem kaptak. BOÖR 1943: 7–13.; MAYER 1977: 16.; BOTLIK 2005: 61–62.

Ilyen előzmények után érthető, hogy az első ruszin folyóirat ungvári megjelenése csak a nemzeti mozgalom erősödése után volt várható. Ebben döntő szerepe volt a már említett *Szent Bazil Társulatnak*.³³ E kultúregyesület, valamint a görögkatolikus egyház közös együttműködése volt szükséges ahhoz, hogy 1867. július 13-án, *Csem (Világ)* címmel napvilágot lásson az első, Ungváron szerkesztett ruszin hetilap.³⁴

Összegzés

Az 1848–1849-es folyamatok, s különösen a magyar szabadságharcot követő ellenforradalmi időszak meghatározó szerepet játszott a ruszin nemzeti fejlődés első periódusában, a „tudósok korában”. Az addig kulturális síkon mozgó nemzetépítéshez egyes esetekben politikai igények is társultak. (Igaz, a ruszin nemzeti mozgalom intenzitásában nem tudott a többi magyarországi nemzetiség szintjére emelkedni.) A kezdeményezések szerves részét képezték a ruszin identitás különböző formában megjelenő elemei, amelyek a munkácsi főpapság törekvéseire is hatást gyakoroltak. Az egyházmegye káptalana a ruszin nyelv „ősi” eredetével érvelt, amikor kifejezte óhaját a magyarországi görögkatolikus püspökségeket irányítani hivatott munkácsi érsekség megalapítására. A nyelv története viszont egybeforrott azzal az ókori görög rítusú püspökséggel, melynek létét a népük múltja iránt érdeklődő ruszin főpapok („tudósok”) konstatálták először.

A nemzeti identitáselemek érvényre jutása az „uralkodó nemzet” által teremtett légkörtől is függött. Az egyetlen értelmiségi réteget újratermelő papnövelde diákjai például a magyar irodalom műveléséért akartak önképzőkört alakítani. A magyar identitás számos elemeivel azonosuló főpapság ebben az esetben a „nemzeti” nyelv és a keleti szertartásrend érdekében szállt síkra. Felelős vezetőkként ezeket identitásuk olyan alaptényezőinek tartották, amelyek az egyszerű nép javát is szolgálni fogják.

A nép iránti fokozott érdeklődés és az osztrák kormányzat nemzeti egyenjogúságra tett ígéretei hívták életre az első *Orosz Néplap* megalapításának tervét. A kezdeményezés a ruszindominanciájú eperjesi és munkácsi egyházmegyék együttműködésének gyümölcse – így „össz nemzeti” ügynek is nevezhető. A néplap tervezete a korabeli ruszin „főpap-tudósok” szellemiségét tükrözi. Az újság több értékes célt is meg akart valósítani. Miroslav Hroch cseh történész periodizációja alapján ezek közül a leglényegesebb, hogy a ruszin főpapság a néplappal társadalmi befolyását is növelni akarta. E törekvés már túlmutat a „tudósok korának” elszigeteltségén, s a nemzeti fejlődés következő szakaszába („nemzeti propaganda kora”) való átmenet lehetőségét is magában rejtette.

³³ Vö. 67. jegyzet.

³⁴ MAYER 1977: 22.; BOÖR 1943: 23–26.

FORRÁSOK

- A munkácsi görögkatolikus püspökség iratanyaga a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében (151. fond)
 F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 65–68, 75, 96.
 F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 26–28, 116, 149–150.
 F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 135, 190.
 F. 151, op. 10, od. zb. 52, l. 1–3.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁCS ZOLTÁN: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest, 1996, Kossuth Könyvkiadó.
 ARATÓ ENDRE: *Kelet-Európa története a 19. század első felében*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.
 ARATÓ ENDRE: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Budapest, 1983, Akadémiai Kiadó.
 BENDÁSZ ISTVÁN: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Ungvár, 1997, KMKSZ.
 BENDÁSZ ISTVÁN: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár, 1999, KMKSZ.
 BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest, 1997a, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.
 BOTLIK JÓZSEF: *Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690–1771)*. In P. Punyó Mária (szerk.): *„Hét kereszt alatt felkelek”. Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok*. Budapest–Beregszász, 1997b, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 80–95. p.
 BOTLIK JÓZSEF: *A rutén (ruszin) értelmiség önkormányzati törekvései, 1848–1918*. In Donáth Lehel – Medvigy Endre – Molnári Tibor – Zelles László (szerk.): *Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében” című konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai 2004. március 19–20*. Budapest, 2005, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 60–69. p.
 BŐÖR GYÖRGY: *A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században*. Kolozsvár, 1943, Ferenc József Tudományegyetem Történelmi Intézete.
 CSATÁRY GYÖRGY: *Levéltári kalászatok (tanulmányok, szöveggözelemények)*. Ungvár–Budapest, 1993, Intermix Kiadó.
 DEÁK ÁGNES: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. Budapest, 2009, Kossuth Kiadó.
 DEMMEL JÓZSEF: *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony, 2011, Kalligram.
 DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 9, 11. köt. Budapest, 2004, 2006, Szent István Társulat Könyvkiadója.
 DOBSZAY TAMÁS – FÖNAGY ZOLTÁN: *A rendi társadalom utolsó évtizedei*. In Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 57–124. p.
 FAZEKAS CSABA: *Gaganetz József eperjesi görög katolikus püspök 1849-ben. Levéltári Közlemények*, 2001. 1–2. sz. 115–139. p.
 GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.
 GERGELY JENŐ: *Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt*. In Kocsis András Sándor (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Budapest, 2008, Kossuth Kiadó, 15–28.
 GÖNCZI ANDREA: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász, 2007, PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
 HAJDÚ JÁNOS: *Eötvös József báró első minisztersége*. Budapest, 1933, MTA.
 HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973, Aurora.
 HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Budapest, 1909, MTA.

- HODINKA ANTAL: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Nyíregyháza, 1992, Vasvári Pál Társaság, 27–34. p.
- HROCH, MIROSLAV: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. New York, 2000, Columbia University Press.
- KOBÁLY JÓZSEF: A kárpátaljai ruszinok. In Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. Piliscsaba, 2003, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 347–360. p.
- MAGOCSI, PAUL ROBERT (ed.): *The Shaping of a National Identity – Subcarpathian Rus', 1848–1948*. Cambridge – London, 1979, Harvard University Press.
- MAGOCSI, PAUL ROBERT – POP, IVAN (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London, 2002, University of Toronto Press.
- MAYER MÁRIA: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó.
- MOLNÁR FERENC: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség és az osztrák neoabszolútizmus (1849. augusztus – december 31.). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2011. 4. sz. 87–108. p.
- MOLNÁR FERENC: A munkácsi görög katolikus püspökség az 1848–1849-es események viharában. *Kisebbségkutatás*, 2012. 2. sz. 287–309. p.
- NIEDERHAUSER EMIL: *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest, 1995, História – MTA Történettudományi Intézete.
- PAJKOSSY GÁBOR: A reformkor (1830–1848). In Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 191–235. p.
- PAJKOSSY GÁBOR (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó.
- PÁLMÁNY BÉLA: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002, Magyar Országgyűlés.
- PAVLENKO, GRIGORI: Az 1848–49. évi forradalom Kárpátalján. In Nagy Ferenc (szerk.): *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából*. Nyíregyháza, 1999, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 79–95. p.
- PERÉNYI JÓZSEF: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918*. Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest, 1954.
- PIRIGYI ISTVÁN: *A magyarországi görög katolikusok története*. 2. köt. Nyíregyháza, 1990, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
- RING ÉVA: *Államnemzet és kultúrnemzet választóján. A modern nemzetek születése Kelet-Közép-Európában*. Budapest, 2004, ELTE Eötvös Kiadó.
- ROMSICS IGNÁC: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó.
- S. BENEDEK ANDRÁS: *A gens fidelissima: A ruszinok*. Budapest, 2003, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. <http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf> [Letöltés ideje: 2012. július 15.]
- SPIRA GYÖRGY: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarorszáján*. Budapest, 1980, Kossuth Kiadó.
- Vasárnapi Újság 1864, 44. szám; illetve 1877, 37. szám.
- VÉGHSEŐ TAMÁS: „... mint igaz egyházi ember...”. *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*. Nyíregyháza, 2011, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
- ПАГІРЯ, ВАСИЛЬ: *Світотчі карпатського краю. Історичні портрети греко-католицьких священиків Мукачівської Єпархії*. Мукачево, 1996, Елара.